

Szoboszlai Lilla muzeológus beszéde
az Erdélyi származású festők a XX. századból – válogatás
a Kiss-Nagy kortárs gyűjteményből című kiállítás megnyitóján
Elhangzott: 2024. június 20-án, a Partium Házban

Amikor az erdélyi képzőművészetről beszélünk, legelőször az egyéni hangú, plain air szemléletű Nagybánya paradicsomi környezete, a Nagybánya Művésztelep jut az eszünkbe, mely 1896-os alapításától kezdve egészen a második világháború kitöréséig aktívan működő közösségi hely volt. A 20. századi erdélyi képzőművészet másik centruma Kolozsvár volt, Erdély „első városa”, majd fővárosa iskolai és felekezeti központja, ami kulturális, művészeti, egyetemi központként is kiemelkedett az erdélyi városok sorából.

A nagybányai képzőművészek festészete karakteresen eltért más centrumok ábrázolásmódjától: jellemző volt az erőteljes színek, és formák expresszív használata, ami számos ott alkotó fiatal festő felfogását életre szólóan meghatározta.

A Kiss-Nagy-gyűjtemény művészei ugyan mind Erdélyben születtek, de legtöbbjük már születése után családjával Magyarországon telepedett le, esetleg már kiforrott művészként – helyét keresve – még Magyarországról is tovább vándorolt a nagyvilágba.

Nagybányán született, élt, dolgozott és itt is halt meg az ízig-vérig erdélyi festő, **Deák János**, akinek művészetére a legnagyobb hatást Nagybánya egyik festőegyénisége, Nagy Oszkár gyakorolta, aki a művésztelepet a negyvenes években irányította. **Deák János** elsősorban tájképfestőnek vallotta magát. Mégsem a konvencionális jellemezte természetszemléletét, nem idealizált nagybányai tájat ábrázolt, sokkal inkább az urbánus táj épített környezete, annak állapotyszerűsége, a bányaváros egyszerre változó és egyszerre mozdulatlan állapotának megragadása érdekelte.

A tárlaton bemutatott művészek közül többen is kötődtek Debrecenhez. **Velényi Rudolf**, **Bényi Árpád**, **Félegyházi László** vagy **Tenk László** is erdélyi születésű alkotó, akik családjuk révén költöztek át Magyarországra és Tenk László kivételével itt született képzőművészeti életműük is.

Velényi 1940-ben született Szatmárnémetiben, és bár 5 éves kora óta Debrecenben él, de gyakran járt haza Erdélybe és a Partiumba. Szinte minden műfajban kipróbálta magát: festészet, grafika, szobrászat, építészet, kerámia, textil, fotó és ezek alkalmazott területeiben is otthonosan mozog. Aki az utóbbi évek koloritban gazdag „*etno-art*” munkáit ismeri, az talán el sem hiszi, hogy ezt a szikár, geometrikus formavilágú – szintén nem nagybányaias – vitorlás képet is **Velényi** festette.

A Dicsőszentmártonban született **Bényi Árpád** iskoláit már Debrecenben végezte, mellette pedig a Tamás Ervin féle szabadiskolában tanulta a festést. Kisebb kitérőkkel, de mindig visszatért Debrecenbe, ahol haláláig a Móricz Zsigmond úti műteremlakásában élt és alkotott. Itt látható figurális, szecessziós hatású rajzán mintha Vaszary János egyik teátrális színpadi jelenetet megformáló képét látnánk. Ha felidézzük **Bényi** érett munkáit, a tubusból egyenesen a vászonra nyomott vastag festékbarázdákat, jól látható, hogy honnan hová érkezett a művész.

Félegyházi (ahogy Velényi Rudolf) szintén Szatmárnémetiben született, de a főiskolát a budapesti képzőművészeti főiskolán végezte. Magyarországi letelepedése ellenére a 30-as évek második felétől 1942-ig rendszeresen visszajárt Felsőbányára és Nagybányára festeni. Élményekből táplálkozó posztnagybányai stílusból kifejlődő életművének alapját ez a néhány év határozta meg, amit Nagybányán töltött.

A jellegzetes színekkel és vastag ecsetvonásokkal alkotó **Tenk László** szintén Nagybányán született. A hatvanas évek derekán végzett a Képzőművészeti Főiskolán, 1975 óta Budapesten él és alkot. Kritikusan ír önéletrajzában a hetvenes évekről és debreceni éveiről: *„a család növekvő felelőséggel járt, ezért megpályáztam egy debreceni műteremlakást. Öt évig éltünk Debrecenben. Először kemény küzdelem volt a befogadásért, majd fennmaradásért. Közben Nyírbátorban rajztanári stúdiót és középiskolás képzőművészkört vezettem. Ez a munka azáltal, hogy remek emberekkel dolgoztam, rákényszerített szakmai kérdések tisztázására. Ezért sokat köszönhetek nekik. Debrecenben idegen maradtam. Provinciális kisszerűség, érdektelen belső harcok. Az első adandó alkalommal megköszöntem a vendéglátást és visszaadtam a kulcsot.”*

Gross Arnoldot azért emeltem ki a névsorból, mert az itt látható „flamand” áthallású virágcsendélete meglepetés erejével bír. Talán nem én vagyok az egyedüli, aki munkásságát elsősorban művészi, rokokszerű grafikai révén ismeri. **Gross Arnold** a népszerűségét jellegzetes színezési technikájának, valamint a részletgazdag – leginkább a tesz-vesz városhoz hasonló – gyermeki mesevilágának köszönhetette. A tordai születésű grafikus bár művészetében nem képezte le közvetlenül erdélyi múltját és élményeit, grafikáinak tündérvilág-szerű tematikája visszavezethető az erdélyi gyökerekig. Talán éppen családi gyökereinek is köszönhető – édesanyja révén erdélyi örmény nemesi családból származott –, hogy nem csupán életműve, de habitusa is apolitikus maradt, aki egy sosemvolt, idealizált világot teremtett magának papíron.

A művészek közül talán **Szász Endre** és **Barcsay Jenő** a legismertebb erdélyi magyar alkotó. Történelmi változások befolyásolták mindkettőjük sorsát: mindketten, – bár erdélyi születésűek voltak, de Budapesten, a képzőművészeti főiskolán végeztek. Barcsay az elcsatolás elől érkezett a Képzőművészeti Főiskolára, Szász Endre már egy évtizeddel később, amikor már az erdélyi területek Romániához kerültek. Életműjükben egyik alkotóra sem hatottak közvetlenül az erdélyi gyökerek: Szász Endre elsősorban grafikákat és porcelánokat készített, formavilágában pedig nem volt jellemző a tájkép műfaja. Barcsay munkái pedig elsősorban a szentendrei festőtársasághoz, a szentendrei iskolához kapcsolódtak. Életművében rigorózus következetességgel építkezett a szentendrei építészeti motívumokból, látásmódja egyszerűsítő és összesítő, zárt és geometrikus. A kisváros utcáinak, tereinek színgazdag ábrázolása kapcsán mégis rokon a nagybányai hagyománnyal még annak ellenére is, hogy a nagybányai expresszivitás a szentendreieknél tömörebb és szikárabb fogalmazásmódban öltött formát.

Földrajzilag legtávolabb kiteljesedő alkotó a Kolozsvárott 1914-ben született **Frank Magda**, aki Budapesten tanult szobrászatot, kő- és fadaragást. Ígéretes pályáját – mint oly sok sorstársának is – a fasiszmus, a zsidóüldözés, majd a koncentrációs tábor szakította félbe, ahonnan családjából egyetlen túlélőként tért vissza Budapestre. A negyvenes évek vége mozdította ki mentális benuktásából: először Svájcba, majd pénz és kapcsolatok híján Párizsba emigrált. Az újrakezdéshez végül új földrészt – Dél Amerikát – és új művészeti kifejezésmódot választott. Monumentális prekolumbián ősi művészetben gyökerező köztéri szobrokat készített, melyek absztrakt geometrikus elemekből építkeztek. A majd' száz évig élt **Frank Magda** élete javát, több mint hatvan évet Buenos

Airesben töltötte, és az erdélyi-magyar művész végül argentin állampolgárként vált világhírű sztárrá.

A kiállításon látható festmények kapcsán ugyan csak képzőművészekről beszéltem, de izgalmasak az erdélyi gyökerekkel bíró társművészetek alkotói is. A teljesség igénye nélkül 2 alkotói életművet emelnék ki: fotóművészek közül a kolozsvári születésű **Korniss Péterét**, akinek egész dokumentarista pályafutása – a hetvenes évektől napjainkig – Erdélyről szól, a hagyományos közösségek átalakulásáról, felbomlásáról szól, de izgalmas irodalmi életművet tudhat a magáénak **Tompa Andrea** író is, aki szintén Kolozsvári születésű, és aki regényeiben szintén erdélyi magyar sorsokkal foglalkozik. A Fejtől s lábtól című regényének metaforikus szövegvilága az anyaország és az elszakított részek viszonyát mintázza. Ajánlom mindenkinek elolvasásra, ahogyan ezt a sokszínű, sokféle történetet magánhordozó kiállítást is ajánlom figyelmükbe! Gratulálok a gyűjtőknek a gyűjteményükhöz, a kiállítást megnyitom!